Кадикало А.М.
andrii.m.kadykalo@lpnu.ua
кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри філософії
Інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка»

КОГНІТИВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ РЕЛІГІЙНОСТІ

Дослідження релігії у XXI столітті має не менше значення, ніж століття тому, коли зароджувалися основні принципи наукового вивчення феномену релігійності людини. Якщо наприкінці XIX – на початку XX століть відбувався деякий злам у підходах до вивчення релігії, який докладно описує Мірча Еліаде [1, 27-60], і поява конкуруючих шкіл, які претендували на універсальне пояснення витоків релігії, релігійності, то сьогодні відбувається екстраполяція досліджень у галузі когнітивістики, нейробіології у сферу вивчення релігії. Нові підходи пов’язані із спробами пояснити релігійність з допомогою залучення емпіричних даних про процеси в людському мозку, про його психічні стани (Theory of Mind – ToM – *укр.* теорія розуму - ТР) та їх зв'язок із мовою релігії, ритуалами, символами. Використання когнітивістики в дослідженні релігійності вважається інтердисциплінарним підходом, бо поєднує знання із різних галузей науки, зокрема гуманітарних та природничих.

Успішність когнітивних досліджень у сфері релігієзнавства має достатньо просте пояснення – це інтерпретація складного феномену через набагато простіші, передусім пов’язані із людськими схильностями, котрі виникають в процесі еволюції. Антропологиня із Гарвардського університету Бріджит Алекс (Bridget Alex) для пояснення феномену релігійності апелює до подібності, схильності у поведінці людини і приматів. Порівнюючи людину та примата, вона хоче продемонструвати здібності, які могли бути у предків людини, але з часом еволюціонували у складніші феномени. Для пояснення виникнення феномену релігійності вона використовує двохфазну гіпотезу: перша фаза – у предків сучасної людини еволюційно виникли певні ментальні здібності, корисні для виживання та

репродукції, які передували релігійним віруванням. Фаза друга – з численних вірувань, збереглись і поширились ті божества і ритуали, які сприяли кооперації серед тих, хто їх практикував. На думку американської антропологині, існують докази на користь першої фази. Як свідчать дані проведених експериментів із шимпанзе, ці примати поводяться так, ніби прогнозують поведінку одні одних. Шимпанзе, який може отримати їжу доки інші шимпанзе цього не бачать, буде намагатися це зробити не привертаючи уваги решти особин – це засвідчує розуміння приматом дезінформованості або помилкового знання іншими приматами місця знаходження їжі. На думку Алекс, це може доводити, що для тварин дійсний постулат ТР (2): «приписування станів – переконання, намірів, бажання, емоцій, знання – собі та іншим та розуміння того, що інші можуть мати переконання, наміри, бажання, емоції та знання, які відрізнятимуться від наших власних».

Для появи релігійних вірувань необхідно багато ментальних компонентів, але існують три, які яскраво виражені в людини і мінімально в тварин. До них відносимо: пошук патернів, припущення про наміри, навчання через наслідування. Така когнітивна адаптація сприяла виживанню предків людини.

Приклад: *людина помічає відбиток лапи лева (патерн) – лев планує її з'їсти (припущення) – стримування хижака тактикою, яку успішно застосовували інші (наслідування)*.

Інколи, людина схильна шукати патерни, їхнє значення там, де їх немає або у речах, що не мають жодного сенсу у об'єктивно існуючому світі. Наприклад, людина може наділяти неживі чи уявні речі певною дієвою силою, наприклад силу природи, духів предків чи невидимих богів. Їм надаються всі ті атрибути, які властиві живим людям як реально діючим, відповідно до ТР. Ще одним серйозним підтвердженням такого припущення Алекс вважає дослідження мозку з допомогою ФМРТ (функціональна магнітно-резонансна томографія). Воно засвідчує, коли люди чують про дію Бога в реальному світі, активуються ті самі зони в мозку, що у звичайному стані. Яке еволюційне чи адаптивне значення таких когнітивних здібностей? Одна з причин цього - діяти інколи не розуміючи мети цієї дії.

Прикладом цього є багато культур, які розвинули методи перетворення токсичних рослин в їстівні, а при цьому техніки їх обробки, які передаються поколіннями, не потребують пояснення необхідності їх здійснення (аборигени Австралії). Американська дослідниця висновує, що віра у надприродне є природна та спричинена еволюцією ментальних здібностей людини, які сприяють виживанню як окремого індивіда, так і соціуму.

Отже, з позиції когнітивістики, релігія розглядається як те, що найкраще відповідає вродженим, інстинктивним психологічним механізмам та процесам характерним для людини, для підтримання певних, корисних для її поведінки уявлень. Людина дуже добре влаштована для контакту із зовнішнім світом і також потребує контакту із іншими, а внаслідок першого і другого, цікавиться психічним станом іншої людини (ТР - ТоМ). Когнітивний підхід – це спроба, методом залучення природничих наук, пояснити чому в сучасному світі близько 84% від всього населення планети вважає себе віруючими в тій чи іншій формі.

Використана література:

1. Еліаде М. Пошуки. Історія та смисл в релігії / Мірча Еліаде ; пер. з англ. А.-М. Басаурі Зюзіної. – Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. – 256 с.

2. The Human Brain Evolved to Believe in Gods. [Електронний ресурс] / B. Alex // Discover Magazine – 2018 - №10 – Режим доступу до журналу: http://blogs.discovermagazine.com/crux/2018/10/15/human-brain-evolution-belief-in-god/#.XbB0EyjVJdg.

3. Seeing God in the Third Millennium. [Електронний ресурс] / Sacks O. // The Atlantic – 2012 - №12 – Режим доступу до журналу: https://www.theatlantic.com/health/archive/2012/12/seeing-god-in-the-third-millennium/266134/.